

תולדות - "ראשו" של יהודי: בין עשיו לישמעאל

השיחה: לקוטי שיחות חלק ט"ו, שיחה א' לפרשת תולדות • siha.beiyoune@loubavitch.fr

מקור 2 - עשיו לא חזר בתשובה, ובכל זאת נחשב עוד 'ישראל'

ובכן, במהות ההבדל בין עשיו לישמעאל (עצמם), ובמהות הקשר שהיה להם עם אביהם - מוצאים אנו פרדוקס מעניין:

מצד אחד, ישמעאל היה קרוב יותר לדרך החיים של אביו (לפחות בחלק מרכזי בחייו), וכדברים הברורים בגמרא:

גמרא בבא בתרא טז, ב: ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר: "ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו" (חיי שרה כה, ט).

מה שאין כן עשיו, שלא מצינו שעשה תשובה בימיו.. ואדרבה, עד סוף ימיו המשיך לעשות צרות צרורות, כמסופר בגמרא:

גמרא סוטה יג, א (תרגום): פיון שהגיעו למערת המכפלה (לקבר את יעקב), בא עשו ועפכין. אמר להם: ...הוא (יעקב) קבר לאה בחלקו, והחלק הנשאר שלי הוא.⁶

...חוששים בן דן היה שם, והיה כבוד שמיעה. אמר להם: מה העניין? אמרו לו: הרי הוא מעכב... לקח מקל והכהו בראשו, נפלו עיניו של עשו על רגלי יעקב. ויעקב פתח עיניו וחי.⁷

הרי ברור, שמצד מצבם האישי, ישמעאל טוב יותר מעשיו.

ובכל זאת, מצד שני, עשיו משייך לאביו יותר מישמעאל. ובהקדים דברי יעקב אבינו סמוך למותו, כמסופר בגמרא:

גמרא פסחים נו, א: בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכניה. אמר: שמא חס ושלום יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו.⁸ אמרו לו בניו: שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד.⁹

ובכל זאת, הגם שעשיו "יצא" מיצחק, הוא עדיין מוגדר כך:

גמרא קידושין יח, א: עשו - ישאל מומר.¹⁰

ומזה מוכח ששייכותו של עשיו ליצחק עמוקה יותר משייכות ישמעאל לאברהם, ועד כדי כך שאינה תלויה בעשיית תשובה!

לכאורה, מהיכן זה נובע? מדוע עשיו נחשב תמיד כישראל?¹¹

מקור 3 - איך 'ראשו' של עשיו הרשע נקבר במערת המכפלה?

שייכותה המיוחדת של יצחק לעשיו, תובן בהקדים הסיפור הבא, המלמד על פרטים נוספים בסיפור קבורת יעקב ועשיו:

תרגום יונתן ויחי נ, יג (בלה"ק): ... חוששים בן דן לקח חרב, ויקטע ראשו של עשו הרשע, והיה ראשו של עשו מתגלגל עד

⁶ ההכרח שעשה תשובה הוא מזה שהכתוב מקדים יצחק לישמעאל, שמזה משמע שחזר בתשובה ונהג כבוד ביצחק והקדימו לפניו, הגם שהיה צעיר ממנו.

⁷ המשך הסיפור הוא, שבני יעקב טענו שכשמכר את בכורתו ליעקב, מכר גם את זכותו במערת המכפלה. עשיו לא הסכים, ותבע לראות את "שטר המכירה" של הבכורה לראות אם סעיף זה היה אכן כלול... אז תפסו שהשטר נשאר במצרים... ושלחו נפתלי לרוץ ולהביאו. ובזמן ההמתנה, חוששים בן דן סידר את העניין...

⁸ חשב שאם לסבא שלו וגם לאבא שלו היו 50 אחוז נשירה בבניהם, איך ייתכן ש-13 ילדיו כולם כשרים? בטח מישוה מסתיר כאן משהו, ולכן הקץ מכוסה... ועיין בלקו"ש ח"א ויצא, מה היה סוד ההצלחה של יעקב, שמיתתו שלמה.

⁹ ושם, שיעקב כששמע זאת ענה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"!¹⁰ ברוך ה' שכל בני הולכים בדרך הישר. ולכן, ויקטעו לומר זאת סמוך ל"שמע ישראל".

¹⁰ הגמרא רצתה להוכיח שם, שעובד כוכבים יורש מדין תורה, מזה שכתוב "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר". וע"ז עונה הגמרא: ודלמא ישראל מומר שאני!

¹¹ ואין לתרץ שישמעאל לא יורש מכיון שהוא רק "בן האמה" - שהרי גם ליעקב היו בני שפחות, והם יירשו. ומזה מוכח שלפני מתן תורה, גם "בן האמה" יורש.

הערה למגיד השיעור: שיחה זו עשירה מאוד במקורות, ורק חלק מהם הובאו כאן, להתאים לכל הקהלים. כדאי מאוד ללמוד היטב השיחה, ולהחליט איזה נקודות להרחיב. ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה:

בשלושת הפרשיות הקודמות (לך-לך, וירא, חיי-שרה) דובר בעיקר על סיפור חיי אברהם ושרה (וכמעט לא התעכבנו על אישיותו של יצחק). הפרשה הקודמת הסתיימה בסיכום חיי ישמעאל ובניו.

בפרשתנו, מתחיל סיפורו האישי של יצחק: תולדותיו (עשיו ויעקב), סיפור הליכתו לגרר, הבארות שחפר ומצא - ושרצו לגזול ממנו, הברכות שרצה לתת לעשיו בנו - ושבסוף יעקב לקח במרמה.

'ישמעאל' ו'עשיו'... אין זה סוד, שעיקר הקשר וניסיונות שהיו לנו משך הדורות, היו קשורים לשני אומות אלה, עד עצם היום הזה.¹

לכאורה: מה כ"כ מיוחד בשני אומות אלה, מהו יסוד ההבדל המהותי ביניהם, ומדוע חיינו עדיין קשורים לאומות אלה דווקא?

על שאלה יסודית זו, ועל עוד כמה עניינים, נתעכב היום בשיעור, ביסוד שורה אחת קטנה במדרש... הנראית תמוהה ביותר בהשקפה ראשונה, ונראה איך היא טומנת בתוכה הוראות נפלאות, בעז"ה.

מקור 1 - הייתכן ש"תולדת יצחק" הוא דווקא עשיו בנו?

בקשר לפסוק הראשון של פרשתנו, מובא כך במדרש רבה:

מדרש שמות רבה ל, ג: בכל מקום שכתוב "ואלה" מוסיף על הראשונים, ובכל מקום שכתוב "אלה" פוסל את הראשונים.³ ...ואלה תולדת יצחק בן אברהם" - מוסיף על הראשונים, על מה שכתוב למעלה הימנו: "בני ישמעאל"⁴, ומי היה זה [תולדת יצחק]? עשו ובניו - שהיה בנו של יצחק. ולכך "תולדת יצחק" חסר (לא וא"ו) - להוציא יעקב מכלל הרשעים.

היינו, שלפי פירוש זה, "תולדותיו" של יצחק הוא דווקא עשיו. ולמי משווים אותו? לישמעאל... מה קורה כאן בדיוק?!

לכל לראש, לא רואים לכאורה בפרשתנו שמדברים בעיקר על עשיו. ובעיקר, איך אפשר לומר שה"תולדה" המרכזית של יצחק, משימתו העיקרית בחייו⁵ - היא דווקא עשיו ולא יעקב?

ומזה מובן, שהחידוש בעבודת יצחק מתבטא דווקא בקשר שהיה לו עם בנו עשיו, ושכדי להבין מהות קשר זה, יש צורך להשוותו עם הקשר בין אברהם לבנו ישמעאל, וכפי שנבאר.

¹ העשרה: הגם שהאומות מתחלקות לשבעים אומות, מבואר בחסידות שיש שני אומות עיקריות - ישמעאל ועשיו, ומהם מסתעפים שאר האומות.

אומת ישמעאל: ינקו ממידת החסד של אברהם, ומסמלים 'חסד דקליפה' (הרצון להנחיל גישתם לעולם, ועד שמוכנים להרוג מי שלא מקבל דבריהם, וכפי שרואים בפועל, ובפרט בימינו אלה - ישמור הקב"ה את עמו ישראל!).

אומת עשיו: ינקו ממידת הגבורה של יצחק, ומסמלים 'גבורה דקליפה' (הרצון לשלוט ולהרוג מי שלא מסכים לשיטתם, וכפי שראו במהלכי השמד במהלך הדורות ה"ד). וקליפה זו גרועה עוד יותר מקליפת ישמעאל.

(עיין בספר הערכים חב"ד, ערך אומות העולם - במדור 'הוספות' של האתר).

² **הערה כללית:** אצל אנשים מסוימים, פירושי המדרש הם ח"ו סתם 'סיפורת', ולא דבר רציני. ובשיעור זה נוכיח ההיפך, משורה אחת 'קטנטנה' במדרש...

³ מדרש זה הובא על המילים "ואלה המשפטים", כדי להסביר הקשר בין תחילת פרשת משפטים לפרשת יתרו הקודמת (עיין ברש"י בתחילת פרשת משפטים). ושם המדרש מביא כמה דוגמאות על "אלה" ו"ואלה", ומהם: "ואלה תולדות"...

⁴ בסוף פרשת חיי שרה סופר על שנות חיי ישמעאל, ועל שמות בניו וחזריהם.

⁵ כפירוש הספורנו: "ואלה תולדות יצחק. ילדי ימיו וקורותיו". פשוט סיפור חייו...

מקור 7 - החילוק המהותי בין עבודת אברהם ויצחק

חילוק מהותי זה בין ישמעאל ועשיו, נובע מן החילוק המהותי בין "אבותיהם" - עבודת אברהם ועבודת יצחק **עצמם**:

עבודתו של אברהם היתה בדרך של "המשכה **מלמעלה למטה**" - הבאת ההכרה בבורא ובגדולתו עד לבריות הנחותות ביותר. ואילו עבודתו של יצחק היתה בדרך "העלאה מלמטה למעלה" - חפירת בארות (והסרת עפר), למצוא מים הטמונים באדמה. ובפנימיות, הרי זה הסרת הסתר החומרי והמגושם המסתיר ה"מים החיים" - החיות האלוקית המסתתרת בכל נברא.

והנה, כאשר האלוקות באה "מלמעלה למטה" - היא מתפשטת אמנם במקומו של ה"מטה", אך אינה משנה אותו **במהותו**. ולכן ישמעאל, שהושפע מאברהם - לא השתנה באופן **מהותי** ולא הפך לחלק מעולם הקדושה, גם לאחר חזרתו בתשובה.

לעומת זאת, כשהאלוקות מתגלה בתוך ה"מטה" עצמו, בדרך "מלמטה למעלה" - האדם **משתנה** אז בכל מהותו, הוא מתעלה לעולם הקדושה, אבל מקומו ה**נחות** בו היה לפני עלייתו, אינו מושפע באור האלוקי. ולכן 'ראשו' של עשיו (המסמל ה"מטה" לאחר **שהתנתק** ממקומו הנחות המקורי) - אכן חזר והתעלה לדרגתו של יצחק, בעוד 'גופו' נותר במקומו ולא התעלה כלל.

מקור 8 - מהות יצחק מתבטאת דווקא בעבודתו על בנו עשיו

זוהי כוונת דברי המדרש שדווקא עשיו הוא "תולדות יצחק"¹⁷: דווקא במהותו של עשיו התבטאה מעלת עבודת יצחק, ובהקדים, שחלק גדול מפרשתנו עוסק בסיפור ברכות יצחק, מכיון שסיפור זה מסמל עבודתו של יצחק ביחס לעשיו:

יצחק ידע טוב-טוב מיהו עשיו, ומהם מעשיו השליליים... רצונו לברך אותו נבע מכך ש"ציד בפיו" - ב'ראשו' של עשיו הסתתרו ניצוצות קדושה נעלים ביותר (כנשמת אונקלוס ורבי מאיר¹⁸). ולכן, יצחק - בהתאם לסגנון עבודתו "לחפור" ולחשוף את "המים החיים" המסתתרים בארציות וחומריות העולם - ביקש לגלות ניצוצות אלו שבעשיו בנו, באמצעות הברכות¹⁹.

מקור 9 - ההוראה: לראות כל יהודי מצד 'ראשו', ולגלות הטמון בו

ההוראה מכל האמור: אם יצחק השתדל בכל כוחו לגלות את ניצוצות הקדושה הטמונים עמוק בעשיו הרשע - על אחת כמה וכמה²⁰, שמחובתנו להתמסר בכל כוחנו לקרב כל יהודי ליהדות - גם הרחוק ביותר, ולגלות ה"מים החיים" המסתתרים בנשמתו! אמנם, יש להיזהר שעבודה זו תיעשה באופן של "ומקרבן לתורה": לקרב הבריות **אל התורה**, ולא חלילה התורה **אל הבריות**. והעצה להצליח בזה²¹: לראות כל יהודי - לא איך שהוא מצד 'גופו' ושפלותו - אלא איך שהוא מצד 'ראשו', איך שהוא שייך ורוצה לקיים כל התורה כולה, ומחכה רק שיגלו זאת אצלו, נאו!

¹⁷ "תולדות" - לא רק במובן של **בנים** כפשוטו, אלא גם במובן של **סגנון ופעולות** בעבודת הבורא (עיין הערה 5 לעיל). דווקא בעשיו התבטאה מהות עבודתו יצחק!

¹⁸ **בדרך אפסר** (וביסוד המקורות בהערה 54 ו-58 בשיחה): בכך יבואר הטעם לכך שרוב הגרים בעם ישראל באים מעשיו ולא מישמעאל, מכיון שהם ניצוצות קדושה (אנרגיות) שנאבדו, וחוזרים לעם ישראל. ולכן, כמה מגדולי ישראל היו גרים (אונקלוס, ר"ע, ר"מ וכו') - אנרגיות גדולות מעשיו שחוזרות לישראל.

¹⁹ אלא שבפועל זה לא עזר: מכיון שעשיו איך שיעקב רואה אותו מצד 'ראשו' הוא אכן ראוי. אך מצד 'גופו' (איך ש"יצא" ועזב את יצחק), זה לא שייך בפועל. ולכן, היה צריך לעבור דרך יעקב, שדווקא הוא יכול לברר את עשיו בפועל.

²⁰ מכיון שעומדים כעת אחרי מתן תורה, ומאז, "אנכי ה'" נעשה החיות של כל יהודי! מה גם, שבזמננו, רוב הלא-ישומרי תומ"צ הם בגדר "תינוקות שנשבו".

²¹ ולא לחשוב שמוכרחים ח"ו להתאים התורה לעם, ואם לאו, זה לא יתקבל.

שָׁבָא לְתוֹךְ הַמְעָרָה, וַיִּנַּח בְּחִיקוֹ שֶׁל יִצְחָק אָבִיו. וְגוֹפוֹ - קָבְרוּ בְּנָיו שֶׁל עֵשָׂו בְּשָׂדֵה הַמְּכַפְלָה.

לכאורה, איך יכלו לקברו עם יצחק? הרי זהו נגד דין מפורש:

גמרא סנהדרין מז, א: מִיָּנִין שְׂאִין קוֹבְרִין רֶשַׁע אֶצֶל צְדִיק - שְׁנָאֲמַר (מלכים ב יג, כא): וַיְהִי הֵם קֹבְרִים אִישׁ (נביא שָׁקֵר), וְהִנֵּה רְאוּ אֶת הַגְּדוּד (של לוחמים) וַיִּשְׁלִיכוּ אֶת הָאִישׁ בְּקֶבֶר אֱלִישֶׁע. וַיִּלֶךְ וַיִּגַע הָאִישׁ בְּעֵצְמוֹת אֱלִישֶׁע, וַיְחִי וַיָּקָם עַל רַגְלָיו¹².

מקור 4 - עשיו הוא רשע רק מצד 'גופו' ולא מצד 'ראשו'

יסוד הביאור בזה: היותו של עשיו רשע היא רק מצד **'גופו'**. אך מצד **'ראשו'** - וכפי ש"ראשו" נכרת ומנותק משפלותו הבאה מן 'הגוף' - עשיו אינו "רשע"! ואדרבה - הוא משתייך עדיין לקדושה, ולכן יכול היטב להיקבר בחיק אביו יצחק הצדיק!¹³

מקור 5 - ההבדל המהותי בין קשר עשיו וישמעאל לאביהם

בזה נוכל להבין את מעלתו הפנימית של עשיו על ישמעאל: ובהקדים שהן ישמעאל והן עשיו - שניהם בהיותם "תולדות" אברהם ויצחק, הושפעו מקדושתם ונשאר בהם "מכוח האב". אלא שהשפעה זו פעלה בכל אחד מהם בצורה אחרת:

ישמעאל הושפע מאברהם בכל אישיותו, ועד שחזר בתשובה, אבל השפעה זו היתה **מוגבלת** ולא הכניסה אותו לתחומו של אברהם; בעשיו, לעומת זאת, התרכזה ההשפעה **בראש** בלבד - 'ראשו' (לאחר שנפרד מגופו) היה בדרגת קדושה שאפשרה לו להיקבר בחיקו של יצחק, ואילו 'גופו' נותק לגמרי מן הקדושה.

מקור 6 - דוגמא הלכתית מהגדרות ב'שליחות'

לפני שנבאר ה**טעם** למהות החילוק בין ישמעאל לעשיו, נביא לכל לראש דוגמא הלכתית להגדיר היטב החילוק שביניהם¹⁴: ידוע, שישנם כמה הסברים איך להגדיר את מהות השליחות, בכך שאדם יכול להיות "שלוחו" של חבירו, **כמותו ממש**:

ע"פ לקח טוב¹⁵, כלל א': הַסֵּבֵר אַחַד הוּא, שֶׁהַשְּׁלִיחַ הֵנוּ מְצִיאוֹת בְּפִנֵי עֲצָמוֹ (הוא נשאר עצמאי), אֲלָא שְׂדִין הַתּוֹרָה הוּא שְׁעַל יְדֵי זֶה שֶׁהַמְשַׁלֵּחַ מְמַנְהוּ לְשִׁלּוּחוֹ, פּוֹעֵל הוּא שֶׁעֲשִׂית הַשְּׁלִיחַ תְּהִיָּה שִׁיכַת לְמַשְׁלַח, שְׁנַחֲשֶׁבַת עֲשִׂיתו (על פי דין). וְהַסֵּבֵר שְׁנֵי בְּדָבָר, שֶׁמְצִיאוֹת הַשְּׁלִיחַ נַעֲשִׂית מְצִיאוֹת הַמְשַׁלֵּחַ, "כְּמוֹתוֹ" מְמַשׁ (וּבְדָרְךְ מְמַלֵּא עֲשִׂיתוֹ הִיא עֲשִׂית הַמְשַׁלֵּחַ).

ויש לומר, שישמעאל נכנס בסוג הראשון: הוא נשאר **עצמאי**, בעוד עשיו נכנס בסוג השני: ב"ראשו", הוא כמו יצחק ממש!¹⁶

¹² היה כ"כ חשוב לא לקברו ליד צדיק, שהקב"ה החיה נביא שקר! כדי למנוע את קבורתו ליד צדיק. וכך נפסק בשו"ע, שאין קוברים רשע ליד צדיק.

¹³ בפרקי דרבי אליעזר, פרק לט: "מה עֵשָׂה יִצְחָק, אַחַז בְּרָאשׁוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וְהִנֵּה מִתְפַּלֵּל לְפָנֵי הַקֵּב"ה וְאוֹמֵר לְפָנָיו, רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם יְחִן (תן חנינה לך) שְׁעִי!"

¹⁴ **הערה למוסר השיעור:** עניין זה הוזכר באות ה' בשיחה. מפי השמועה (בשם הרב יואל כהן), אות זה נכתב בשלימותו ע"י ויזומת כ"ק אדמו"ר (מלמעלה למטה). וכמוכן שיש בו תביבות מיוחדת. והזמ"ג, בסמיכות לכינוס השלוחים... אמנם, אם רואים ומחליטים שבכל זאת, נקודה זו הינה עמוקה מדי עבור הקהל (וחבל...), ניתן לדלג ולעבור ישר למקור הבא, לעיקר הביאור בשיחה ידין.

¹⁵ **ביוגרפיה:** ספר חקירות למדניות עמוקות, חובר ע"י רבי יוסף ענגיל נולד בשנת 5619 (1858) בעיירה טרנוב שבדרום פולין למשפחת חסידות צאנז.

¹⁶ ביאור החידוש בהנ"ל (נשמע בשיעור מאת הרב אלחנן מרוזוב, וראה במדור 'הוספות'): עיין 'קצות' סי' רפ"ח. מקובל לומר שהדרגה הנעלית בשליחות היא כשלשליח אין שום מציאות לעצמו. אמנם, מצד שני דרגה זו יכולה להיות **חיסרון**, מכיון שהוא רק צינור להעביר את המשלח, והוא עצמו לא נשתנה. וזהו החיסרון בישמעאל: אברהם עובר דרכו, והוא לא משתנה. משא"כ עשיו, מצד אחד יצחק הופך מציאותו ("ראשו"). ועד שיש כאן מציאות **של שליח** (ולא רק צינור)! מצד שני, מציאות **חדשה** זו היא "כמותו ממש" דהמשלח!